

POSTOJE STUDENTŮ UČITELSTVÍ K NADÁNÍ

Mgr. Jiří Mudrák, PhD.

Katedra psychologie, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Článek byl napsán s podporou grantu Grantové agentury ČR číslo P407/11/P512.

Abstrakt: V článku se zabýváme analýzou postojů budoucích učitelů k různým aspektům nadání. Studie se účastnilo 146 studentek a studentů učitelství, kteří vyplnili dotazník Postoje k nadání (Gagné, Nadeau, 1985; Portešová, Budíková, Koutková, 2011). Výsledky ukazují na jejich obecně pozitivní postoj ke vzdělávání nadaných, především pak ke vzdělávání formou obohacování výuky. Spíše negativní postoje udávali k umísťování nadaných do speciálních tříd a k přeskokování ročníků. Také hodnotili negativně kvalitu současného vzdělávacího systému ve vztahu ke vzdělávání nadaných. Analýza jednotlivých položek dotazníku také ukázala na nejednoznačnost postojů k některým aspektům nadání a na nejistotu ve vztahu k vlastním možnostem věnovat se vzdělávání nadaných studentů v budoucí učitelské praxi.

Abstract: An analysis of future teachers' attitudes toward various aspects of giftedness and gifted education is presented in the article. 146 students of education participated in the study and completed the questionnaire Attitudes toward giftedness scale (Gagné, Nadeau, 1985; Portešová, Budíková, Koutková, 2011). The results show generally positive attitudes of the students toward gifted education, especially towards curriculum enrichment. On the other hand, the students stated rather negative attitudes toward specialized programs for the gifted and toward accelerated education. They also perceived negatively the quality of current educational system in regard to the education of gifted. Further analysis also showed students' ambiguity towards some aspects of giftedness and an uncertainty towards their capacity to participate in the education of the gifted in their future educational career.

Úvod

Přístup českého vzdělávacího systému ke vzdělávání nadaných prošel značným vývojem odrážejícím historický a politický vývoj celé České republiky. V období komunismu neexistovalo diferencované vzdělávání nadaných a také nebyla k dispozici téměř žádná česká literatura zabývající se tímto tématem. Tehdejší přístup reflektoval postoj považující koncept nadání a související vzdělávací praktiky za „vynález buržoazní psychologie“ podporující třídní rozdělení společnosti (Těplov, 1951). Po roce 1989 došlo postupně ke změně tohoto přístupu směrem k diferencovanějšímu vzdělávání, z nichž nejvýznamnější bylo například založení víceletých gymnázií (Greger et al., 2009) či

v poslední době vyhláška 73/2005 MŠMT ČR, která zavedla pojem „nadaný žák“ do českého vzdělávacího systému. V současné době lze pozorovat stále vyšší zájem o vzdělávání nadaných, který je reflektován v celé řadě programů pro nadané (Šedá, 2010). Je však nutno podotknout, že v české relativně egalitářské společnosti je na rozdělování žáků a diferencované vzdělávání nahlíženo spíše s nedůvěrou (Greger et al., 2009). Lze očekávat, že tyto obecně sdílené postoje mají dopad na to, jak ke vzdělávání nadaných přistupují lidé pracující s touto skupinou žáků a studentů. Aktuálně jsou však k dispozici pouze omezené informace týkající se postojů českých vyučujících k nadání.

V zahraničním kontextu byla postojům vyučujících k nadání a dopadu těchto postojů na vzdělávání nadaných věnována značná pozornost (např. Gallagher, Smith, Merrotsy, 2011; McCoach, Siegle, 2007; Rambo, McCoach, 2012). Tato zjištění ukazují například na to, že postoje učitelů k nadání souvisí s jejich rozhodováním o podpoře účasti studentů ve speciálních vzdělávacích programech (Rambo, McCoach, 2012) či s tím, jaké motivační klima vyučující vytváří (Dweck, 2006). Obecně bývají zjišťovány spíše pozitivní postoje vyučujících k nadání, i když k některým aspektům vzdělávání nadaných jako například k přeskokování ročníků nebo rozdělování studentů do skupin podle úrovně schopností bývají postoje vyučujících rezervovanější (Gallagher, Smith, Merrotsy, 2011).

Naopak v českém kontextu byla výzkumu postojů vyučujících k nadání věnována pouze omezená pozornost. Portešová, Budíková a Koutková (2011) zjistily, že vyučující účastníci se jejich studie bylo možno s ohledem na jejich postoje k nadání rozdělit do dvou skupin - jedné s pozitivnějším a druhé s negativnějším postojem k nadání. Hlavní faktory, které rozlišovaly tyto dvě skupiny, se týkaly především obav z elitářství jako důsledku vzdělávacích programů pro nadané, mýtů o nadání a postojů k významu nadaných pro společnost. Podobně Hříbková (2005) uvádí výsledky studie postojů českých vyučujících, ve které například zjistila, že vyučující s delší zkušeností a vyučující na prvním stupni považovali problémy nadaných za méně časté a lépe řešitelné.

Vzhledem k limitovanému počtu českých výzkumů v této oblasti považujeme za důležité se tomuto tématu dále věnovat. V této studii se tedy zabýváme tím, jaké jsou postoje studentů učitelství k různým aspektům nadání a vzdělávání nadaných, jak je zachycuje dotazník Postoje k nadání (Gagné, Nadeau, 1985; Portešová, Budíková a Koutková, 2011).

Metodika

Výzkumný soubor

Studie se účastnilo 146 studentek a studentů učitelství Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V rámci kurzu týkajícího se problematiky nadání byli požádáni o vyplnění dotazníku Postoje k nadání. Dotazník byl administrován před zahájením přednášek, takže reflektoval postoje studentů dosud neovlivněné informacemi získanými v průběhu kurzu. Přesto se však jednalo o výběrový soubor, který nereprezentuje celou populaci studentů učitelství, ale spíše studenty a studentky zajímající se o problematiku nadání. Lze však očekávat, že právě tito budoucí vyučující se budou ve své praxi věnovat práci s nadanými a jejich postoje k nadání tak budou mít reálný dopad. 82 % souboru tvořily ženy a 18 % muži, 55 % respondentů a respondentek se účastnilo magisterského prezenčního programu, 45 % se účastnilo magisterského kombinovaného programu.

Metody

Respondentům a respondentkám byl administrován dotazník Postoje k nadání, který původně vytvořili Gagné a Nadeau (1985) a do českého prostředí převedla Portešová (Portešová, Budíková, Koutková, 2011). Dotazník se skládá z 60 položek zachycujících deset sub-škál, které se zaměřují na různé aspekty postojů k nadání a vzdělávání nadaných. Konkrétně se jedná o škály označené jako Význam nadaných pro společnost, Obecný pozitivní postoj ke vzdělávání nadaných, Postoj ke specializovanému vzdělávání nadaných, Postoj k přeskokování ročníků, Postoj k obohacování výuky, Obavy z elitářství, Kvalita péče v současném vzdělávacím systému, Negativní postoje k nadání a Mýty o nadání. Respondenti označovali svůj souhlas či nesouhlas s jednotlivými položkami dotazníku na pětibodové Likertově škále, kde „1“ označovalo „naprosto nesouhlasím“, „2“ „spíše nesouhlasím“, „3“ „nejsem rozhodnut(a)“, „4“ „spíše souhlasím“ a „5“ „naprosto souhlasím“. Celý dotazník je k dispozici na <http://www.nadanedeti.cz/dotazniky-dotaznik-vzdelani> a jeho podrobný popis lze nalézt v Portešová, Budíková, Koutková (2011).

Zpracování dat

Při zpracování dotazníku jsme vycházeli z jeho rozdělení do devíti sub-škál, jak je uvádí Portešová, Budíková a Koutková (2011). Získaná data byla nejdříve zpracována prostřednictvím analýzy položek vzhledem k tomu, jak dobře položky dotazníku sytily

jednotlivé škály. U většiny škál (kromě škály Postoj k přeskokování ročníků) jsme zjistili jistou nekonzistenci a na tomto základě jsme vynechali z následné analýzy položky, které nedostatečně sytily hlavní faktor dané škály. Z celkové analýzy jsme také zcela vypustili škálu Mýty o nadání, která byla velmi nekonzistentní, a analyzovali jsme pouze jednotlivé položky této škály. Do celkové analýzy tedy bylo zařazeno pouze osm sub-škál a některé individuální položky. Následně byla data zpracována prostřednictvím deskriptivní statistiky. Byl vypočítán průměr a směrodatná odchylka jednotlivých škál a také jednotlivých položek, z nichž některé jsou uvedeny v části výsledky. Dále byly zjišťovány frekvence pozitivních, negativních a neutrálních odpovědí v rámci jednotlivých škál reprezentujících postoj k jednotlivým aspektům vzdělávání nadaných.

Výsledky a diskuse

Deskriptivní analýza ukázala, že postoje studentů a studentek účastnících se naší studie jsou veskrze pozitivní. Tabulka 1 ukazuje průměrné odpovědi v rámci jednotlivých škál; výsledek > 3 znamená pozitivní postoj a výsledek < 3 znamená negativní postoj k aspektu nadání reprezentovanému danou škálou. Výsledek 3 by označoval neutrální postoj – tato hodnota se však objevovala pouze u individuálních odpovědí a v celkových výsledcích se nevyskytuje. Výsledky ukazují, že respondenti výrazně souhlasili s významem nadaných pro společnost, považovali za důležité investovat do vzdělávání nadaných a vykazovali obecný pozitivní postoj ke vzdělávání nadaných. Také udávali pozitivní postoj ke vzdělávání nadaných prostřednictvím obohacování výuky. Naopak negativní postoj vykazovali respondenti ke vzdělávání nadaných ve speciálních vzdělávacích programech a také k přeskokování ročníků. Dále respondenti vyjadřovali nízké obavy z elitářství jako důsledku existence speciálních programů pro nadané a hodnotili jako relativně špatnou kvalitu péče o nadané v současném vzdělávacím systému. Na dvě přibližně rovnocenné skupiny se respondenti dělili v pohledu na to, zda je nadání spojeno také se sociálními a emočními problémy (viz tabulka 1).

TABULKA 1 POSTOJE K NADÁNÍ - VÝSLEDKY

	N	Průměr	Směrodatná odchylka
Význam nadaných pro společnost	145	4,37	,52
Obecný pozitivní postoj ke vzdělávání nadaných	144	4,22	,49
Postoj ke specializovanému vzdělávání nadaných	144	2,37	,76
Postoj k přeskokování ročníků	138	2,89	,52
Postoj k obohacování výuky	145	4,12	,58
Obavy z elitářství	141	2,18	,63
Kvalita péče v současném vzdělávacím systému	144	2,71	,36
Negativní postoje k nadání	145	2,98	,67

Při detailnější analýze frekvence odpovědí v rámci jednotlivých sub-škál bylo zjištěno, že 97 % respondentů spíše či naprosto souhlasilo s významem nadaných pro společnost a stejný počet vyjádřil také obecný pozitivní postoj ke vzdělávání nadaných. 93 % respondentů se stavělo kladně ke vzdělávání nadaných formou obohacování výuky, naopak 52 % respondentů vyjádřilo negativní postoj ke vzdělávání nadaných formou přeskokování ročníků a 73 % vyjádřilo negativní postoj ke vzdělávání nadaných jejich umísťováním do speciálních tříd pro nadané. Pouze 9 % respondentů mělo obavy z elitářství jako důsledku speciálních vzdělávacích programů pro nadané a 74 % považovalo současný vzdělávací systém za nedostatečně odpovídající potřebám nadaných studentů a studentek. 38 % respondentů vyjadřovalo přesvědčení, že nadání je spojeno se sociálními či emočními problémy. V tomto ohledu se tedy naše zjištění příliš neliší od některých zahraničních studií, které také zjistily spíše pozitivní obecné postoje ke vzdělávání nadaných a naopak rezervovanější postoje k speciálním programům pro nadané a akceleraci nadaných žáků a studentů (Gallagher, Smith, Merrotsy, 2011).

Vzhledem k tomu, že jednotlivé sub-škály vykazovaly jistou nekonzistenci, analyzovali jsme také některé jednotlivé položky. Tato analýza ukazuje na nejednoznačnost až protikladnost v postojích studentů k nadání. Například 95 % respondentů souhlasilo s tím, že talent je vzácná komodita, kterou je třeba podporovat, ale současně 38 % respondentů souhlasilo s tvrzením, že stinnou stránkou speciálních programů pro nadané děti je vytváření elitářství. Podobně 68 % respondentů souhlasilo s tím, že by školy měly umožnit nadaným dětem postupovat rychleji, avšak současně 45 % respondentů vyjadřovalo přesvědčení, že většina dětí, které přeskočí ročník má

problémy v sociálním přizpůsobení se starším studentům. Dále 89 % respondentů vyjadřovalo přesvědčení, že nadání potřebují zvláštní pozornost, aby mohli plně rozvíjet svůj talent a současně 31 % souhlasilo s tvrzením, že se nadané děti mohou stát ješitnými a sobeckými, pokud jim věnujeme zvláštní pozornost.

Podobně nejednoznačný byl také pohled respondentů na to, zda je nadání spojeno s některými problematickými charakteristikami, například 42 % respondentů souhlasilo s tvrzením, že dítě, které bylo identifikováno jako nadané, má větší problémy si najít kamarády (naopak 29 % s tímto tvrzením nesouhlasilo), či 39 % respondentů zastávalo názor, že nadání často vyrušují ostatní ve třídě (28 % respondentů s tímto tvrzením nesouhlasilo). Tato zjištění naznačují, že postoje studentů se mohou v různém kontextu měnit v závislosti na tom, které aspekty nadání jsou právě zdůrazněné. Roli může hrát také to, že koncept nadání je obecně dosti nejednoznačně vymezený a různí lidé jej mohou vnímat různým způsobem a zahrnovat do něj různé charakteristiky (Mudrák, 2011, 2012).

Zajímavé bylo také rozložení postojů k tomu, zda se člověk rodí jako nadaný, což je důležité přesvědčení často ovlivňující konkrétní vzdělávací praktiky. 50 % respondentů souhlasilo s tím, že člověk se rodí jako nadaný a není možné se nadaným stát, naopak 28 % s tímto tvrzením nesouhlasilo. Jak ukazuje například Dweck (2006), přesvědčení o vrozeném nadání bývá často spojeno s některými neproduktivními praktikami, které vedou například k horšímu zvládnutí neúspěchu či některým problematickým motivačním strategiím.

Otázky vztahující se k roli vyučujícího v rozvoji nadaných ukazovaly na určitou nejistotu týkající se možností respondentů věnovat se rozvoji nadaných studentů ve vlastní pedagogické práci. Například 67 % respondentů souhlasilo s tvrzením, že zodpovědnost za rozvoj talentu nadaných dětí mají především jejich rodiče a 80 % respondentů souhlasilo s tvrzením, že většina učitelů nemá čas věnovat zvláštní pozornost svým nadaným studentům. Některé otázky také ukazovaly na celkový negativní postoj respondentů k současnému stavu vzdělávání nadaných, kdy například 82 % považovalo české školy za nedostatečně odpovídající potřebám nadaných dětí. Zdá se tedy, že i studentky a studenti učitelství s a priori pozitivními postoji k nadání mají pochybnosti o svých možnostech uplatnit je ve vlastní praxi.

Limity studie a náměty pro budoucí výzkum

Kvůli omezenému rozsahu, nízké reprezentativnosti a některým dalším omezením lze tuto studii považovat jen za orientační. Mezi limity patří to, že studie je pouze deskriptivní a vzhledem k nízkému počtu respondentů nebylo možné v analýze zohlednit některé proměnné, které s úrovní postojů mohou souviset, například pohlaví,

obor studia či věk. Výzkumný soubor se skládal jen z respondentů z jedné pedagogické fakulty a je možné, že studenti z jiných regionů by vykazovali odlišné postoje. Dalším limitem studie je použitý dotazník Postoje k nadání, který je převzat z amerického kontextu. Některé položky přímo odkazují k americkému vzdělávacímu systému a pro české respondenty mohou být méně srozumitelné. S tím může souviset zjištěná nízká konzistence některých sub-škál.

Téma postojů vyučujících k nadání a nadaným studentům a studentkám je však bezpochyby důležité a měla by mu být v českém kontextu věnována větší výzkumná pozornost. Bylo by vhodné realizovat výzkum na větším reprezentativním vzorku a zahrnout do analýzy proměnné, které mohou s postoji k nadání souviset, například pohlaví, věk, obor, zkušenost v práci s nadanými a podobně. Pro budoucí výzkum by bylo také vhodné připravit nástroje, které by přímo odkazovaly k českému kontextu případně použít kvalitativní metody, které mohou specifický český kontext lépe zachytit.

Závěr

Tato studie postojů studentů a studentek učitelství k nadání představuje povzbudivá zjištění, neboť ukazuje, že minimálně u části z nich převažují pozitivní až velmi pozitivní postoje ke vzdělávání nadaných. Současně respondenti projevovali také jistou nejednoznačnost některých postojů a udávali méně pozitivní pohled na některé konkrétní vzdělávací praktiky, jako je například vytváření speciálních programů pro nadané či akcelerované vzdělávání. Jako potenciální problém se jeví nejistota budoucích učitelů týkající se možnosti uplatnit své pozitivní postoje ke vzdělávání nadaných v učitelské praxi.

Literatura

Dweck, C. (2006) *Mindset*. New York, Random house.

Gagné, F., Nandau, L. (1985). Dimensions of attitudes towards giftedness. In A. H. Roldan (Ed.), *Gifted and talented children, youth and adults*. Monroe, Trillium press. 148-170.

Gallagher, S., Smith, S.R., Merrotsy, P. (2011). Teachers' perceptions of the socioemotional development of intellectually gifted primary aged students and their attitudes toward ability grouping and acceleration. *Gifted and talented international*, 26, 2, 11-24.

Greger, D., Chvál, M., Walterová, E., & Černý, K. (2009). Názory českých rodičů a veřejnosti na časné rozdělování žáků. *Orbis Scholae*, 3, 51-78.

Hříbková, L. (2005). *Nadání a nadaní*. Praha, Pedf UK.

McCoach, B.D., Siegle, D. (2007). What predicts teachers' attitudes toward the gifted. *Gifted child quarterly*, 51(3), 246-255.

Mudrák, J. (2011). Konstrukt nadání a výchovné praktiky rodičů: vícepřípadová studie. *Paidagogos*, 2, 102-130.

Mudrák, J. (2012). Nadání v dětství a aktérství v dospívání: Vícepřípadová studie. *Paidagogos*, 2, 126-153.

Portešová, Š., Budíková, M., Koutková, H. (2011). Crucial determinants affecting the attitude of Czech educators toward education of extraordinarily gifted learners. *The New Educational Review*, 24 (2), 305-326.

Rambo, K.E., McCoach, D.B. (2012). Teacher attitudes toward subject-specific acceleration. *Journal for the education of the gifted*, 35(2), 129-152.

Šedá, S. (2010). *Vyhledáváme rozumově nadané žáky*. Praha, Výzkumný ústav pedagogický.

Těplov, B.M. (1951). *Schopnosti a nadání*. Praha, Dědictví Komenského.

Mgr. Jiří Mudrák, PhD.

Působí na Pedagogické fakultě a Fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy. V současné době se ve své výzkumné a pedagogické činnosti mimo jiné zaměřuje roli motivace a sociálního kontextu při rozvoji nadání, možnými vzdělávacími dopady aplikace konceptu nadání a na využití kvalitativní metodologie v psychologickém výzkumu. Výsledky svých studií publikoval v českých i zahraničních odborných publikacích.

E-mail: jiri.mudrak@pedf.cuni.cz